

ÇALIŞAN YOKSULLUĞU VE SOSYAL DIŞLANMA

Ali TANIŞ*

ÖZ: Hayatın her alanını etkileyen değişimler çalışma yaşamına da etki etmiş; esnek çalışma, düşük ücretler, kitlesel göç hareketleri yoksulluk kavramına çalışan yoksulluğunu eklemiştir. Toplumların büyük bir bölümünü etkileyen çalışan yoksullar; eğitim, sağlık, sosyal yaşam ve kültürel aktivitelere dâhil olamadıkları gibi sosyal dışlanma ile yüz yüze kalmışlardır. Bu çalışmanın amacı, çalışan yoksulluğu ve sosyal dışlanma kavramlarını etki alanları ve boyutları ile açıklamak ve toplumsal yansımalarına dikkat çekmektir. Çalışmada, literatür taraması kullanılmış, elde edilen bilgiler analitik metotlarla yorumlanmıştır. Araştırma sonucunda; çalışan yoksulluğu ve sosyal dışlanma olgusunun toplum hayatının hemen hemen her kesimini ilgilendirdiği, toplum bütünlüğünden kopuşun kendi haline terk edilemeyeceği, konunun aynı zamanda sosyo-kültürel, güvenlik ve gelecek ile ilgili durum olduğu anlaşılmıştır. Devletlerin yoksulluk, çalışan yoksulluğu ve sosyal dışlanma ile ilgili olarak, sosyal, ekonomik, kültürel, sağlık ve eğitim alanlarında sosyal içermeyi ve entegrasyonu sağlayacak politikalar üretmesi toplumsal gelecek açısından faydalı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çalışan, Çalışan yoksulluğu, Sosyal Dışlanma.

Makalenin türü: Derleme

Jel Sınıflandırması: M20, E24, J71

DOI: 10.54969/abuijss.1064674

Geliş tarihi: 28.01.2022 / **Kabul Tarihi:** 06.05.2022 / **Yayın Tarihi:** 05.07.2022

EMPLOYEE POVERTY AND SOCIAL EXCLUSION

ABSTRACT: Changes affecting all areas of life have also affected working life; flexible working, low wages, mass migration movements have added working poverty to the concept of poverty. The working poor, which affects a large part of societies; they were not able to participate in education, health, social life and cultural activities and faced social exclusion. The aim of this study is to explain the concepts of working poverty and social exclusion with their domains and dimensions and to draw attention to their social reflections. In the study, literature review was used and the information obtained was interpreted with analytical methods. As a result of the research; It has been understood that the phenomenon of working poverty and social exclusion concerns almost every part of the social life, that the break from the social integrity cannot be left to itself, and that the issue is also a socio-cultural, security and future situation. It will be beneficial for the social future for states to produce policies that will ensure social inclusion and integration in the fields of social, economic, cultural, health and education regarding poverty, working poverty and social exclusion.

Key Words: *Employee, Working poor, Social Exclusion.*

Type of article: Compilation article

Jel Classification: M20, E24, J71

DOI: 10.54969/abuijss.1064674

Received: 28.01.2022 / **Accepted:** 06.05.2022 / **Published:** 05.07.2022

* Dr., heracool2011@hotmail.com, ORCID:0000-0002-4786-4776

Kaynak gösterimi için:

TANIŞ, A. (2022). Çalışan Yoksulluğu ve Sosyal Dışlanma. Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 3 (1), 27-43 DOI: 10.54969/abuijss.1064674

1. Giriş

Küreselleşme sürecinde artan zenginlik ile birlikte yoksulluk da artmakta, adeta kitleleşmektedir. Esnek istihdam politikaları, ücretlerin düşmesi, şehirleşme ile birlikte izole yaşam formları, devletlerin azalan sosyal destekleri/harcamaları klasik yoksulluk kavramına “çalışan yoksullar” kavramını eklemiştir (Kesgin, 2011: 65-66). Sayıları dünyada hızla artan/kitleleşen çalışan yoksullar, klasik yoksullarla birlikte; devletlerin sosyal niteliklerinin (refah devleti) azalması, liberal politikaların hayatın tüm alanlarına yaygınlaşması sonucu daha fazla zorlanmaktadır. Serbest piyasa ekonomisinde mal ile birlikte emeğin kendisinin de meta haline gelmesi ve ticarileşmesi, işgücünü işveren karşısında savunmasız bırakmıştır (Esping-Andersen, 1990: 35-38). Emeklerini satarak geçinen bu kesim sosyal koruma ve güvenliğe ihtiyacı olan grupların başında gelmektedirler. Bu kapsamda çalışmanın amacı, hali hazırda düşük gelir ile çalışmakta olan insanların sosyo-ekonomik durumlarına dikkat çekmektir. Düşük gelirli çalışanların, yaşadıkları kültürde karşılaştıkları yoksunluk ve sosyal dışlanmanı kişi ve toplum üzerindeki etkileri araştırılmıştır.

İnsanlarında yaşamında çalışmanın önemi, onun fiziksel ve psikolojik sağlık üzerindeki etkileri ile açıklanabilir. Kendilerini işleri ile özdeşleştiren ve yüksek tatmin duyan kişilerde iş kaybı sağlık yönünden ciddi sorunlar oluşturabilir. Çalışma; düzenli ve yeterli bir gelir kaynağı olarak bağımsızlığın, başarının, sosyal statünün, aile güvencesinin ve saygınlığın kaynağı olarak kabul edildiğinde, kişisel tatmin sağlar. Ancak işin kaybedilmesi/yitirilmesi durumunda ise; başkalarına bağımlılığın, başarısızlığın, statünün, sosyal bağların ve mahcubiyetin kaynağı olarak hissedilir (Budd, 2011: 358-362).

Japonca’da “karoshi”, Kore dilinde “gwarosa” çalışmanın fiziksel ve psikolojik etkilerini barındırır. Bu toplumlarda işverenden önce işten ayrılmak, sosyal ilişkilerde kabul edilebilir değildir. Uzun çalışma saatleri ve çok fazla çalışmaya dayalı ölümler bu sözcüklerde beden bulmuştur (Budd, 2011: 219).

Çalışma, insan kaynakları politikaları veya iktisadi piyasalarda üretim faktörleri/ilişkilerinin yanı sıra sosyal ilişkilerde; normlar, gelenekler, kurallar ve prosedürler gibi “yapı”nın da dinamiklerini oluşturur. Çalışma yaşamındaki işçi, patron, müşteri, iş arkadaşları ağından oluşan sosyal yapı içinde; insan-kurum/örgütsel yapı-ilişki düzleminde şekillenir. Bu haliyle çalışma kişilerce yapılan basit bir iş edimi yerine sosyal statüleri tanımlayan ve kişiler arası güç ilişkilerini konumlandırır (Budd, 2011: 220-221).

Çalışma kavramı her çağda ve her toplumda aynı anlamlarda kullanılmamaktadır. Bazen kişiliğin tanımında ve sosyal statünün ifadesinde kullanılırken bazen de tarihsel süreçte; “labour”, “Arbeit”, “lavora” gibi terimlerle (sıkıntı, zor, bıkkınlık, vb. anlam) üretim araçları ve yaşam için gerekli ve her gün yenilenen üretim süreçlerini ifade eder (Kesici, 2013:22-23).

Kapitalizmin yeterli oranda iş yaratmaması, uluslararası iş bölümü ve gelişmiş ülkelerin yatırımlarını düşük ücretli bölge/ülkelere taşımaları ücretler dengesini bozmuştur. Yoksul ve dışlanmışlar 1960 ve 1970’lerde ortaya çıkan sosyal hareketlilik ve 1980’lerde uygulanan katı liberal politikalar kapitalist sistemin yeniden dağıtım mekanizmasını bozmuştur. Bu durum hükümetleri sosyal dışlanmışları tekrar içerme, topluma entegre etme politikalarında “sosyal sermaye”, “sosyal içerme” kavramları ile toplumsal bilincin önü tekrar açılmıştır (Tartanoğlu, 2010:7-8).

“Çalışan yoksulluğu ve sosyal dışlanma” konulu çalışma üç alt başlık altında incelenmiştir. Birinci bölümde, kavramsal inceleme başlığı altında; çalışan yoksulluğu ve yoksulluk kavramları, iktisat politikalarında çalışma, çalışma ve sosyal politika ve çalışmanın sosyal yaşamdaki yerine değinilmiştir. İkinci bölümde, çalışan yoksulluğu başlığı ile; çalışan yoksulların demografik yapısı ve profili, çalışma ve değişen yoksulluk, dünyada ve Türkiye’de çalışan yoksulluğu konuları incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise sosyal dışlanma başlığı altında; sosyal dışlanma ve yoksulluk, sosyal dışlanmada kültürel yaklaşım, yoksulluk ve sosyal dışlanmanın kavramsal farkları, çalışma yaşamında istihdam ve sosyal dışlanma etkisi, sosyal dışlanmanın etki alanları ve sosyal dışlanmanın boyutları araştırılmıştır.

2. Kavramsal İnceleme

Bu bölümde, yoksulluk, çalışan yoksulluğu ve sosyal dışlanma kavramları açıklanacak, çalışmanı insan yaşamındaki önemine değinilecektir. Çalışma hayatında iktisat akımları ve sosyal politikaların etkileri ifade edilecektir.

2.1.Çalışan Yoksulluğu ve Yoksulluk Kavramları

Yoksulluk Türk Dil Kurumu (TDK) Sözlüğüne göre, “yoksul olma durumu, yoksunluk, varyetsizlik, sefillik, sefalet fakirlik” olarak tanımlanmıştır (TDK Sözlük, 2021). Rowntree (1901) “toplam kazançların, biyolojik varlığın devamı için gerekli olan yiyecek, giyecek gibi asgari düzeydeki fiziki ihtiyaçları karşılamaya yetmeme” durumu olarak ifade etmiştir (Rowntree, 1901, akt. Ofluoğlu & Balcı, 2016: 63).

Düşük ücret, kişiler ile ilgili bir kavram iken çalışan yoksulluğu hanehalkını ilgilendirir. Düşük ücretle çalışan iki kişi ele alındığında; hanehalkında diğer çalışanların bulunması ve/veya başkaca gelire sahip olması yoksulluk kavramını içermeyeceği, ancak düşük ücretle çalışan kişinin hanehalkında başka çalışanın ve/veya başka gelirin bulunmaması “çalışan yoksulluğu” kavramına işaret eder (Pena & Latta, 2004: 3-4).

Neo-liberalizm politikalarının getirdiği üretim yapısı, işgücü piyasaları, sosyal politika ve refah devletindeki daralmalar, sendikacılığın gerekli tepkileri gösterememesi ile birlikte çalışma yaşamında yoksulluğun yükselmesine neden olmuştur. 1839 yılında İngiltere’de başlayan ve tüm dünyayı saran sanayi devrimi evresinde görülen ve Karl Marx’ın deyiimiyle “işçilerin sefaleti”nden sonra tekrar ücretli istihdam ilişkisinde birey ve hane halklarının sefalet/yoksulluğu gündeme gelmiştir (Erdoğan & Kutlu, 2014: 64).

İkinci Dünya Savaşı sonrası 1970’lere kadar süren kapitalizmin altın çağından sonra, 1980’lerden itibaren baş gösteren ekonomik krizler, “Refah Devleti” uygulamalarını geriletmiş ve kişiler için artık çalışma, yoksulluğun çaresi olmadığı gibi, kayıt dışı, esnek, güvencesiz işler yoksulluğun kaynağı haline dönüşmüştür. (Erdoğan & Kutlu, 2014: 68-69).

1.2.İktisat Politikalarında Çalışma

Emek piyasasına ilişkin kavramların başında istihdam, işsizlik ve ücret gelmektedir. İşgücü, istihdam edilenler ile işsizlerin toplamından meydana gelmektedir. İstihdam, geniş anlamda, tüm üretim faktörlerinin (emek, sermaye, rant) katılımını, dar anlamıyla ise emek faktörünün üretim sürecine dahil edilmesini ifade eder. Kapitalist üretim modelinin temelini iş-işsizlik-emek-piyasalarının oluşturduğu söylemek abartılı olmaz. Nitekim, işsizlik, yoksulluk ve devamında yaşanan sosyal dışlanma toplumların refah kaybını işaret eder. Kişilerde yetenek kaybı, fiziksel ve psikolojik sorunlara yol açtığı gibi toplumların sosyal

harcamalarında artış, transfer ödemeleri, işsizlik sigortası ödemeleri, eğitim ve yeniden işe yerleştirme gibi kalemlerde, mali sisteme ilave yükler getirir (Kesici, 2013:14-18).

Klasik iktisat ortaya çıktığı 1700'lü yolların ikinci yarısından itibaren genel ekonomik ve emek piyasalarına (üretim, istihdam, fiyat düzeyi, gelir, tüketim, yatırım, tasarruf) ilişkin temel göstergelere ilk sistematik yaklaşımı getirmiştir. Klasik iktisatçılar "ücretlerin ve fiyatların esnek olduğunu", "tam istihdam" ve "rekabetçi piyasa"ların varlığına inanırlar. İktisadi liberalizm (teorik, akılcı, tümünden gelimci, soyutlayıcı) anlayışında "tam rekabetçi piyasa" mevcuttur ve dış müdahale gereksizdir. Emek piyasasında her arz kendi talebini yaratacak ve ücretlerin bir fonksiyonu olarak denge sağlanacaktır (Ardıç & Aydın,2011:10-54; Kesici, 2013:38-54).

1929 tarihinde yaşanan "Büyük Buhran" Klasik iktisat teorilerinin piyasalarda yaşananları açıklamakta yetersiz kalmaları sonucunda Keynes (1936) "The General Theory of Employment, Interest and Money" (Genel İstihdam, Faiz ve Para Teorisi) adlı kitabında; piyasalarda eksik istihdamın olağan olduğunu, "tam istihdam" durumunun ise geçici bir durum olduğunu savunmuştur. Devletlerin maliye (asıl politika) ve para (ikinci öncelikli) politikaları ile piyasalara müdahalesini önerir (Kesici, 2013:58-63; Ardıç ve Aydın, 2011:77-93).

Marx, David Ricardo'nun "emek değer" kuramını sistemleştirmiş; emeğin kullanım değeri ile mübadele değeri arasında ayırım yapmış, kullanım değerinin üretimi için sarf edilen insan emeği olarak nitelendirilen somut faydalı emekle, metaların değerini yaratan ve ona şekil veren soyut insan emeği arasındaki farkı vurgulamıştır. Özetle Marx, paranın emek ürünü olan metalara esrarlı bir nitelik verilmesini ve mübadelenin arkasındaki gerçeklerin gizlenmesini kabul etmez. Ona göre kapitalist sistem ekonomik krizlerin kaynağı olarak toptan kaldırılmalıdır. (Kesici, 2013:108-112).

1.3.Çalışma ve Sosyal Politika

Sosyal Politika, toplumların ekonomik bakımdan güçsüz ve bağımlı insanların korunması için alınan önlemler ile hak ve özgürlükleri kapsar. Sosyal politika toplumda var olan sınıfsal ilişkiler, davranış ve hareketlilik, çelişkiler ve çatışmalar karşısında devletlerin hukuk ve düzeni korumaya dönük uygulamalarıdır. Devletler bu düzenlemeleri, anayasa ve yasalarla teminat altına alır (Talas, 1992: 14-19). Türkiye Anayasası'nda; "Herkes, yaşama, maddî ve manevî varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir" (17. Madde) ve "Herkes, dilediği alanda çalışma ve sözleşme hürriyetlerine sahiptir. Özel teşebbüsler kurmak serbesttir. Devlet, özel teşebbüslerin millî ekonominin gereklerine ve sosyal amaçlara uygun yürümesini, güvenlik ve kararlılık içinde çalışmasını sağlayacak tedbirleri alır" (48. Madde) hükümleri sosyal politika düzenlemeleri arasındadır. Yine Türkiye örneğinde; 4857 Sayılı İş Kanunu, 6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu, 5510 Sayılı Sosyal Sigortala ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ve 4447 Sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu, Çalışma Hayatına yönelik olarak oluşturulmuş yasalardır.

Sosyal devlet anlayışında, çalışma hakkı denilince; işgücü eğitimi ve iş bulunması, çalışma koşullarının iyileştirilmesi, işsizlik desteği (sigorta, ödenekler), şeklinde sıralanabilecek uygulamalarla, çalışma öncesi, çalışma esnasında ve sonrasında çalışma yaşamına müdahalelerde bulunmaktadır (Koray, 2012: 160-162). Devlet düzenleyici rollerinin yanında kamu görevlerinin yürütülmesi kapsamında; memur, sözleşmeli personel ve işçi istihdam ederek, işveren niteliği ile çalışma hayatında "hakem rolü" ile birlikte "işveren" rolünü de üstlenmektedir (Tokol, 2013: 18-19).

Çalışma, sosyal ilişki düzleminde birbirleri ile örtüşen üç yaklaşımla açıklanabilir. İlki, çalışmayı kişiler arası etkileşimlerin bir seti olarak gören “sosyal mübadele” yaklaşımıdır. İkinci yaklaşım, çalışma tercihleri ve kişilerin davranışlarını şekillendirmede “normların” ve sosyal “kurumların” önemini vurgular. Üçüncü yaklaşım, “iktidar ilişkileri” ve “sosyal hiyerarşik ilişki”lere odaklanmaktadır (Budd, 2011:220-221). Tüm yaklaşımların ortak noktası; çalışma sadece insan kaynakları politikaları veya iktisadi piyasalara indirgenemeyecek kadar çok yönlüdür ve normlar, kurallar, güç ilişkileri ve hiyerarşik statü gibi kişiler arasındaki ilişkilerin “sosyal mübadele”sinden oluşur.

1879 yılında İran’da yapılan kazılarda kil silindir bulunmuştur. Silindir üzerindeki tablet yazıları tercüme edildiğinde, Pers imparatorlarından II. Kiros’ a ait olduğu anlaşılmıştır. Tarihte, kişi hak ve özgürlükleri ve toplum hayatında dezavantajlıların sosyal korunması kapsamında MÖ 559-530 yılları arasında hüküm süren Ahameniş İmparatorluğunun kurucusu Büyük Kiros (II. Kiros) “ (...) hiçbir bireyin bir başkasına zulmetmesine müsaade etmeyeceğine, (...) ücretsiz ve zor kullanarak insanların çalıştırılmayacağını, (...) taşınır ve taşınmaz malların zorla veya sahibinin rızası olmadan başka kişiler tarafından sahiplenilmesine müsaade etmeyeceğine” hükmetmiştir (Ören vd., 2012: 20-22).

1.4.Çalışmanın Sosyal Yaşamdaki Yeri

İllich (2010: 16-61) “İşsizlik Hakkı” adlı kitabında, sanayi devrimi sonrası fordist üretim yöntemleri ile birlikte artan yoksulluğu “modernleştirilmiş yoksulluk” olarak adlandırmıştır. Illich, endüstriyelendirilmiş ürünlerin tüketicilerin ihtiyaçlarını ve yaşam tarzlarını şekillendirdiğini, zengin ve yoksul tüketim düzeyleri arasındaki uçurumun derinleştiğini, modernleşme ile birlikte bazı mesleklerin ve işlerin yitirildiğini savunur. Üretilen mallardaki artışın belli bir sınırı aştığında yetersizliğe, yiyecek üretme, şarkı söyleme veya ev yapma gibi bir kısım yeteneklerin yitirildiğini ileri sürer. Dayatılan ihtiyaçlar ve kendileri de müşteri konumuna gelen kişilerin (çalışan) yoksullaştığını ve bu tüketim alışkanlıklarının sadece zenginlerin işine geldiğini ifade etmektedir.

Kişilerin kimliklerinin sadece onların işlerine indirgenmesi doğru bulunmasa da psikoloji, sosyoloji ve felsefe alanlarındaki önemli kuramlar, çalışmanın insanların kimliğinin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Örneğin uluslararası ölçekte yapılan araştırmalarda ABD’de; beş yaşam aktivitesi (çalışma, boş zaman, cemaat, din ve aile) arasında aile ilk sırayı almıştır (34/100 puan). Ancak aileden hemen sonra, puan sıralaması çalışma (25/100), boş zaman (18/100), din (14/100) ve cemaat (9/100) şeklinde sonuçlanmıştır. Aynı kapsamda yapılan araştırmalarda Büyük Britanya’da çalışma ve boş zaman eşit puanlar alırken, Japonya’da çalışma ilk sırada yer almıştır. Bu tür araştırmalar kültürler arasında ve zaman/mekânsal olarak toplumlarda farklı sonuçlar elde edilebilir, fakat çalışma insanların kimliğinin önemli bir parçası olduğu gerçeği yadsınamaz. Tarihsel süreçte, insanlar “yaptıkları iş neyse o olmuşlardır”. Çalışma kişiler için sabit ve sürekli olarak hem kendileri hem de başkaları için öz kimliklerin bir parçası olmuştur (Budd, 2011: 290-291).

Postfordizm üretim sistemi ve teknolojik gelişmeler, çalışma hayatında, işlerin teknik boyutlarının artması ve robotik müdahaleler ile emeğe olan talebi ve iş zamanı azaltmaktadır. Bu durum, bir sorun olarak kişilerin haklarının alınarak çalışmayla bağlantısı kesmektedir. İnsanların gelir sahibi olma hakkı, vatandaşlık hakkı, kimlik edinme hakkı gibi öznel varoluşları tehdit etmekte ve beraberinde çatışmayı getirmektedir (Gorz, 2014: 71-83).

3. Çalışan Yoksulluğu

16. yüzyılda Avrupa’da geleneksel tarım toplumlarında meydana gelen değişimler ve bunların getirdiği mekânsal hareketlilik, huzursuzlukları ve belirsizlikleri gün yüzüne çıkardı. Tarımda yaşanan makineleşme ve mülksüzleştirme politikaları (toprakların tek elde toplanması ve işgücüne olan talebin azalması), daha sonraki yıllarda “Sanayi Devrimi” (1834) süreci ve “fordist üretim” (band üretimi, monoton işler) işsizlerin, yoksulların ve özellikle çok kötü şartlarda ve düşük ücretlerde çalışmak zorunda bırakılan kesimin sayısını hızla arttırdı. İngiltere’de 1834 yılında ilan edilen “yoksullar yasası” ile önemli bir dönüm noktasına gelindi. Adam Smith (1776) “The Wealth of Nations” (Ulusların Zenginliği) adlı kitabında, liberal ekonomi politikalarını önerirken, işlerin düzensizliği ve gelirlerin düşüklüğü nedeniyle insanların çalışarak hayatlarını kazanmalarının güçlüklerinden bahsetmektedir (Buğra, 2011: 24-28).

3.1. Çalışan Yoksulların Demografik Yapısı ve Profili

Amerika Federal Nüfus Bürosu, çalışan yoksulluğunu “ciddi ekonomik yoksunluk” olarak nitelemiştir. Yine Amerikan Politika Bürosu insana yaraşır bir yaşam için yoksulluk asgari geçim standardı ölçütünü belirlemiştir. “Temel Aile Bütçesi” olarak adlandırılan bu sepetin içinde; yiyecek, giyecek, sağlık, diğer ihtiyaçlar (kişisel bakım malzemeleri) ve vergiler bulunmaktadır. Amerika’da çocuklu bir çekirdek aile baz alınarak hazırlanan bahse konu bütçenin düşük ücretli (çalışan yoksul) çalışanların gelirleri ile karşılamaktan uzak olduğu, bu seviyedeki kişilerin çoğunlukla Afro-Amerikalı ve Latin göçmenler olduğu belirtilmektedir (Wicks-Lim, 2012: 17-23).

Klein ve Rones (1989: 3-11), Amerika’da çalışan yoksulları profilini inceledikleri araştırmada; 1987 yılında siyahların beyazlardan daha düşük ücret aldıkları, düşük eğitimlilerin, tek çalışanlı hanehalkı ve kadınların-özellikle ailenin tek geçim kaynağı olmaları durumunda- yoksulluğunun yüksek olduğunu ifade etmişlerdir.

Gleicher ve Stevans (2005: 517-529), yoksulların profiline yönelik yapmış oldukları araştırmalarında; Çalışanların aile yapıları/geliri, iş sektörü, işin özellikleri ve işteki konum (çalışan, profesyonel, yönetici) değişkenleri ile, vatandaşlık statüsü, cinsiyet ve etnik yapı değişkenlerinin eğitim ve birbirleri ile etkileşim içerisinde olduğunu tespit etmişlerdir.

Majid (2001: 271-292), Gelişmekte olan ülkelerde çalışan yoksulluğu ile ilgili çalışmasında; sosyal güvenlik ve sigorta sistemlerinin yeterince gelişmemiş olması nedeniyle kişilerin kendilerini ve ailelerini geçindirebilmek için işin niteliğine bakmaksızın çalışmak zorunda olduklarını, yoksulluk ve uzun dönem işsizliğin bu ülkelerde çok önemli bir gösterge olması gerektiğini vurgulamıştır.

Gündoğan, Biçerli ve Aydın (2005: 1-25), Amerika, Avrupa Birliği ve Türkiye özelinde çalışan yoksulların karşılaştırmalı bir analizini yapmışlardır. Araştırma sonucunda; çalışan yoksulluk oranlarının Türkiye’de %20, ABD’de %5,3 ve AB (15)’de %6 olduğu, Türkiye ve ABD’de kadın çalışanların oranlarının yüksek olduğu, buna karşılık AB’de kadın ve erkek arasında fark olmadığı, tarım sektörü yoksulluğunun her üç bölgede başat olduğu görülmüştür. ABD’de Hispanik, latin ve siyah çalışanların diğer araştırma bölgelerine göre daha fazla yoksul olduğu, kendi işinde çalışanların yoksulluk ihtimallerinin arttığı, tek çalışanlı hanehalkının daha yoksul olduğu, eğitim seviyesi ve çalışan yoksulluğu arasındaki ilişkinin güçlü olduğu ve part-time ve geçici işlerin çalışan yoksulluğun önemli sebepleri arasında olduğunu tespit etmişlerdir.

3.2.Çalışma ve Değişen Yoksulluk

Yoksulluktan kurtulmak için çalışmak zorunda kalanlar, gelinen noktada çalışarak dahi yoksulluktan kurtulamamaktadırlar. Özellikle kırsal yerlerden kentlere göç eden ve yabancı göçmenler iş piyasasında çoğunlukla özel/enformel sektörlerde (kayıt dışı istihdam) iş bulabilmektedirler. Ekonomik yaşamın dışında itilmiş; her türlü sosyal ve siyasal etki ve güç ilişkilerinin dışında kalan, karar mekanizmalarının müdahil olamayan bu insanların politikaları kendi lehlerine çevirmeleri olası değildir (Kesgin, 2011: 65-66). “Saklı”, “geçici”, “kayıt dışı” olan bu çalışanlar; yarı zamanlı, güvencesi ve düşük ücretli işlerde çalışmaktadırlar. Bilgi ve teknolojiye dayalı işlerin artmasıyla, vasıfsız ve eğitimsiz olan bu işgücüne olan talep azalmaktadır. Sayıları her geçen gün artarak kitleleşen bu kitle karşısında, enformel sektörün emme kapasitesini azaltmaktadır (Harvey, 2010: 245-247). “Yoksul”, “sınıf altı”, “sosyal parazitler” olarak adlandırılan ve bir zamanlar marjinal görülen sınıf/grupların sayıları toplumlarda çok büyük sayılara ulaşmıştır (Keyder & Buğra, 2003:19-23). Toplamların sosyo-ekonomik ve siyasal politikalarının dışında kalan bu kesim sosyal dışlanmışlık hissetmektedirler.

Yoksulluk algısı, ülkelerin kültürel ve sosyo-ekonomik yapılarına göre farklılık göstermektedir. Yoksulluk tanımlarında genel olarak üzerinde mutabık kalınan tanımlar mutlak ve görel yoksulluk kavramlarıdır. **Mutlak yoksulluk**, bireyler ve haneler açısından asgari yaşam standartlarının sağlanamamasıdır. **Görel yoksulluk**; toplumlarda belirlenen ortalama refah düzeyleri açısından birey ve hanehalklarının bu standartların altında kalmasıdır (Gerşil, 2016: 455-465). Bu kavramlara ilave olarak Birleşmiş Milletler **İnsani yoksulluk** kavramını getirmiştir. İnsani yoksulluk; gelir yoksulluğuna ilave olarak, okur-yazarlık, yetersiz beslenme, kısa yaşam süresi, ana-çocuk sağlığı ve önlenebilir hastalıklara yakalanma gibi kriterleri barındırmaktadır (UNDP,1997 İnsani Gelişme Raporu).

3.3.Dünyada ve Türkiye’de Çalışan Yoksulluğu

Toplumlarda geleneksel tanımların dışında hem istihdamda yer alan hem de gelir elde eden ve aktif nüfusun büyük bir bölümünü etkileyen yoksulluk türüne “çalışan yoksul” (working poor) denilmektedir. Çalışan yoksul kavramı Amerika’da “yıl içerisinde en az 27 haftayı işgücünde-çalışarak ve iş arayarak- geçiren, fakat yoksulluk sınırı altında kalan kişiler” için kullanılmaktadır (Sezer, 2007: 139-145; Erdoğan ve Kutlu, 2014: 70). Aynı kavram Avrupa’da “yılın yarısından fazlasında ücretli, maaşlı ya da kendi hesabına çalışan olarak istihdam edilen ve ulusal ortalama gelirin %60’ının altında harcanabilir gelire sahip olan hanehalkında yaşayan bireyler” olarak tanımlanmıştır. (Eurofound, 2020: European Working Conditions Surveys (EWCS)).

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) mutlak yoksulluğun ölçülmesinde standartlık açısından “satın alma gücü paritesini” (Purchasing Power Parity-PPP) kullanmaktadır. Günlük 1.90\$ (ABD) olarak belirlenen bu paritenin altında kalan hanehalkı bireyleri yoksul olarak değerlendirilmektedir. Gıda, giyim, eğitim ve insana yaraşır yaşama koşullarının baz alındığı görel yoksullukta (relative poverty) ise dünyada standartlık açısından toplumlarda, %60 medyan gelirin altında kalan kesim dikkate alınmaktadır (ILOSTAT, 2019).

ILO 2018 yılında yapmış olduğu çalışmada; dünyanın çalışanların %79’unun yoksulluk içerisinde bulunmazken, %13’ünün orta derecede yoksul ve %8’inin yüksek derecede yoksul olduğunu belirtmiştir. (ILOSTAT, ILO, November 2018). Durum dünyada bölgeler açısından ele

alındığında çalışanların; Avrupa ve Merkez Asya'da %2, Amerika'da %4, Arap Devletlerinde %21, Afrika'da %33'ünün yoksul olduğu ifade edilmiştir (Gammarano, 2019: 3-5).

3.3.1. Avrupa'da çalışan yoksulluğu

Avrupa genelinde yoksulların dörtte birinin (%25) çalışan kişilerden oluştuğu ve çalışmanın yoksulluğu önleyemediği görülmüştür (Blagoycheva, 2016: 3-18). Çalışan yoksulların çok riskli grup içerisinde buldukları ve uzun erimli bu yoksulluğun insana yaraşır bir iş ve hayat standardı sağlanması noktasında, temel insan hakları çerçevesinde ele alınması gerekmektedir. Çalışanların gelirlerinin tespit edilmesinde; sosyal gelişim ve performansın yanında, ilgili ülkelerin yaşam standardı, kültürel yapı, işin doğası ve çalışma şartlarının da dikkate alınması gerektiği üzerinde durulmaktadır (European Commission, Annual Sustainable Growth Strategy 2020).

3.3.2. ABD'de çalışan yoksulluğu

ABD'de 2007-2008 yılında yaşanan ekonomik krizden bugüne ekonomik göstergeler iyileşmeyi ve büyümeyi gösterse de, çalışan yoksulluğu artış göstermektedir. Geline noktada çalışan her üç aileden biri çok düşük ücretle çalışmakta ve yoksulluk çekmektedir. ABD'de aynı zamanda ırk/etnik gruplara arasında ekonomik bölünme bulunmaktadır. 2016 yılında Federal Nüfus Bürosunun (U.S. Census Bureau's American Community Survey,) Amerikan Halkı Anketi verilerine göre, ırk/etnik azınlıkların Hispanik olmayan beyazlara oranla (%21), iki kat daha fazla (%44) düşük ücretle çalıştığı, en fazla yoksul çalışanın (düşük ücret) hizmet sektöründe görüldüğü, zenginlik farkının açıldığı ifade edilmiştir (Jarosz & Mather, 2018: 1-13)

3.3.3. Türkiye'de çalışan yoksulluğu

Bireylerin ya da hanehalkının yaşamlarını sürdürebilecek asgari refah düzeyinin altında kalan ve yaşamı sürdürmek için gerekli besin kaynaklarının ve/veya kalorinin alınmaması "mutlak yoksulluk" olarak adlandırılmaktadır. Genel gelir seviyesine göre düşük olan bireyler görece yoksul sayılmaktadırlar (Çavuşoğlu, 2011: 23-25). Türkiye'de "görece yoksulluk oranı" 2018 yılı referans değerlerine göre 2019 yılında 0,5 puan artarak %14,4 olarak gerçekleşmiştir. Hanehalkı tipine göre, yoksulluk sınırı oranı en düşük haneler tek kişilik ve çekirdek aile bulunmayan haneler olmuştur. Eğitim seviyesi düştükçe çalışan yoksul sayıları/değerleri artmaktadır (Eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert medyan gelirine göre okur-yazar olmayanların %26,1 ve yüksek öğretim mezunlarının %2,5'i yoksul) (TÜİK, 2019).

Çavuşoğlu (2011) Türkiye'de 2002-2009 yıllarını kapsayan Hanehalkı Bütçe Anketinin toplulaştırılmış sonuçlarını inceleyen araştırmasında; işteki duruma göre ücretsiz aile işçilerinde, sektöre göre tarım sektöründe ve kent-kır ayrımına göre kırsal kesimde en yüksek yoksulluk oranları tespit edilmiştir.

4. Sosyal Dışlanma

İngiltere'de sanayileşmenin ilk dönemlerinde, yoksulluk ve sebep olduğu etki/dışlanma kavramı üzerine, Gertrude Himmelfarb 1760'larda, "yaşanan değişimin yoksulları derece/seviye kadar çeşitlilik, nitelik, tutum/davranış, inanç, algı ve değerler açısından da değiştirmektedir. Bunlar ahlaki hayallerdi" diyerek tepkisini dile getirmişti (akt. Silver, 1994: 531-580).

4.1.Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk

Yoksulluk ile ilgili tartışmaların izlerini, Elizabet dönemi yoksulluk yasalarına ve daha güncel olarak 1960'lar Fransa'sına dayandırmak mümkündür. Fransız sosyal teorisyenlerinden Durkheim'ın dediği gibi, "problemlerin çözümünde, sebeplerin nasıl anlaşıldığı önemli rol oynar". Yoksulluk kavramında, eğer problem bireysel farklılıklara veya moral bozukluğuna dayandırılırsa, bulunan çözüm yerel toplumlar veya kapitalist ekonomi yaklaşımlarından çok farklı olacaktır. 1950 ve 1960'lardan itibaren, "yoksulluk" insana yaraşır bir hayat için gerekli gelir yoksunluğunu (gelirin yeniden dağıtılması ile çözülür) ifade ederken, günümüzde yoksulluk yerini "sosyal dışlanma" gibi, daha çok parametrelere sahip kavrama bırakmıştır. Çünkü sosyal dışlanma, gelir yoksunluğu ile birlikte ekonomik faaliyetlere tam olarak katılamama, toplumun sosyal ve politik ilişkilerinden soyutlanmayı ifade eder (Atkinson & Swanstrom, 2012: 334-335).

4.2.Sosyal Dışlanmada Kültürel Yaklaşım

Amerika'da muhafazakâr bakış açısına sahip olanlar yoksulluk kavramına kültürel açıdan yaklaşmışlardır. Onlara göre yoksulluk, çocukluktan itibaren yetişilen toplumun kültür kodları (genellikle sınıf altı kimseler, siyahlar, göçmenler kastedilmektedir), birikim alışkanlıkları, cinsiyet, iş disiplinini/disiplinsizliğinin uzantılarıdır. Yoğunlaştırılmış yoksulluk bakış açısında ise kentsel yoksulluğa odaklanmışlardır. Kentlerde kenar mahallelerde (getto) yaşayanlar, evlilik dışı çocuklar, tek ebeveynli aileler, ırk ayrımcılığı, gelişmemiş endüstriyel bölgelerde yaşayanlar yoksulluğa en çok muhatap olanlardır. Çözüm ise bu kişilerin gelişmiş bölgelere dağıtılmalarıdır. Ancak bu durumda, yetişilen çevreden (aile ve yakın akraba çevresi) uzaklaşıldığından sosyal izolasyon ve dışlanma ile karşılaşmaktadır (Atkinson & Swanstrom, 2012: 335-341).

Amerika ve Avrupa'nın yoksulluk kavramına yaklaşımları farklılık gösterir. Amerika'da bireysel girişim ve devletten ziyade sivil gönüllü kuruluşların rolleri ağırlıktadır. Avrupa'da ise, yoksulluğun yapısal sebepleri ve devletlerin genel refah söylem/uygulamalarına dayanır. Ancak 1970'lerden sonra Amerika ve Avrupa'da yoksullukla ilgili söylemler; gelir/gelir yoksunluğu yerine ilişki veya sosyal dışlanmaya odaklandı (Atkinson & Swanstrom, 2012: 333).

Sosyal dışlanma politikaları, toplumların (Avrupa) kültürel yapılarına uygun olarak farklı paradigmlar üzerinden yürütülür. Toplumsal uyum ve vatandaşlık temelinde Fransa'da dayanışma (solidarity) paradigması hâkimdir ve ekonomik düzlemden ziyade, toplum-birey arasındaki sosyal bağların (kültürel, ahlaki) güçlendirilmesini önceler. Anglo-Sakson geleneğinde uzmanlaşma (liberal bakış) paradigması çerçevesinde; ayırım, sosyal farklılaşma, iş bölümü değişkenlerinin bireysel haklar, eşitlik ve demokrasi düzleminde ele alınır. Üçüncü paradigma Avrupa'nın geri kalanında uygulanan ve belirli kültürel ve yapısal özellikler taşıyan grup tekeli/üyeliği gibi geçirgenlik özelliğine sahip sosyal alt sistemler temelinde ele alınır ((Silver, 1994: 569-571).

Maddi kısıtlılık, ekonomik durgunluk, yalnız ebeveynlik, suç gibi sosyal dışlanma etkenleri kümülatif olarak toplumlarda şehir içlerinde veya kenarlarında kendi alt topluluklarını oluşturmaktadır. Bu tür bölgelerde yoğunlaşan/birleşen dışlanmışlar, zamanında ve etkili önlemler alınmadığı takdirde toplumsal bozulma (cohesion) risklerini de beraberinde getirmektedir (Muddiman, 2000: 2-12).

İngiltere’de yapılan bir araştırmada; sosyal dışlanmışlık penceresinden bakıldığında toplum katmanlarının %30 dışlanmış, %30 güven(ce)siz, ve %40’nın güven(ce)li şeklinde ayrılabilceğini belirtmiştir (Hutton, 1995, akt. Muddiman, 2000: 3). Toplumlarda sosyal dışlanmışların bütünleştirilmesi kapsamında; kaynak ve servis/hizmetlerin adil ve dengeli dağıtımı, tüketicilik ve yönetim kültürü, eşit fırsat ve bilgilendirme politikalarının uygulanması önem arz etmektedir (Usherwood, 1996: 164-179).

Kişilerin ekonomik faaliyetlerin dışında kalması sosyal dışlanmanın en önemli nedenleri arasındadır. Gelir yokluğu ve ekonomik güçlükler kişileri toplumsal kuralların dışına sürükler ve anti sosyal davranışlar sergilemelerine neden olur. Sosyal dışlanma, sadece emek piyasalarından ayrı kalmakla olan bir durum değildir. Çalışma hayatı dışında kalmak kişinin sosyal dışlanma sürecinde olduğunu, tersine durumda işinin olması ise sosyal dışlanmaya maruz kalmadığı anlamına gelmez (Cooten, 1999: 60-64; Koçancı, 2019: 88-89). Nitekim istihdam piyasasında düşük/asgari gelirle çalışan kişilerde de yoksulluk kavramından bahsetme mümkündür ve sosyal dışlanmaya maruz kalmaları güçlü ihtimaldir.

Toplum olgusu, insanların birbirlerine karşı hak ve ödevlerini olduğu sosyal ve ahlaki bir düzeni simgeler. Dışlanma, bu sosyal ve ahlaki sistemden kopuşu ifade eder. Toplumlar refah, aidiyet ve güvenliği korumak için bireyleri bir arada tutacak politikalar üretmek durumundadırlar (Şahin, 2009: 72).

4.3.Yoksulluk ve Sosyal Dışlanmanın Kavramsal Farkları

Sosyal dışlanma ve yoksulluk kavramlarına analitik açıdan bakıldığında, aşağıdaki farklılıkların altını çizmek önemlidir (Böhnke, 2001: 10-11):

- ✚ Yoksulluk finansal kaynaklarla sınırlı iken, sosyal dışlanma kavramı maddi boyutun ötesinde ve geniş çerçevede sosyal dezavantajlara odaklanır.
- ✚ Sosyal dışlanmanın **referans noktası** sadece kaynakların dağılımını değil, toplumsal bütünleşmeyi ve katılımı sağlamaktır.
- ✚ İki yaklaşım **sosyal adaletin** farklı yönlerine odaklanır. Yoksulluk dağıtımsal eşitsizliği ifade ederken, sosyal dışlanma katılım, resmi haklar ve entegrasyonun gerekliliğine işaret eder.
- ✚ **Temel varsayım**, yoksullukta gayrimeşru bir şekilde gelirdeki eşitsizlik iken, sosyal dışlanmada toplumsal istikrara tehdit oluşturan resmi sosyal haklara kısıtlı katılımdır.
- ✚ Yoksulluğun **karakteristik özellikleri** tek boyutlu yapısal faktörlere sahip iken, sosyal dışlanma kişisel algılama ve yapısal faktörlerle kümülatif (birikimli) süreç ve/veya karakteri bünyesinde barındırır.
- ✚ Yoksullukta **sosyal eşitsizliğin boyutları** dikey ve dağıtımsal iken sosyal dışlanmada kutuplu (iç/dış), dağıtımsal ve katılımcıdır.
- ✚ **Göstergeler**, yoksullukta gelir sosyal dışlanmada çeşitlidir (ekonomik, sosyal, politik ve kültürel).

Yoksulluk ve uzun dönem işsizlik sosyal dışlanmanın bir ön koşulu olabilir ancak gerek şart değildir. İş piyasasına erişememe de aynı şekilde diğer parametreler ile birlikte sosyal dışlanma için önemli bir neden olabilir. Topluma uyum ve sosyal hakların edinimi, maddi

haklar ve sosyal bağlardan yoksun kalmak geleceğe dair ümitsizlik sosyal dışlanmanın en önemli parametreleri arasında yer alır (Room,1995: 2-5; Böhnke, 2001: 10-11).

4.4. Çalışma Yaşamında İstihdam ve Sosyal Dışlanma İlişkisi

Ücretli çalışma, insanların çalışma sürecinde ve emeklilik döneminde yoksulluk risklerini azaltabilecek potansiyele sahip gelir kaynağı olarak kabul edilmekte idi. Ancak liberal politikalar ve küreselleşme işgücü piyasasını dönüşüme uğrattı. Esnek çalışma modelleri, sendikaların güçlerini yitirmesi gibi etkenler ücret oranları üzerinde baskı oluşturmuş ve eşitsiz ve adaletsiz gelir dağılımı, çalışan yoksul kitlesinin artmasına neden olmuştur (Bailey, 2017: 159- 165)

İşgücü piyasasının sağlıklı yürümesi kişiler kadar toplumların genel iyi olma halini de etkiler. Çalışma bireylerin hayattan aldıkları tatmini olumlu yönde etkiler. İşsizlik ise doğal olarak kişiler ve toplum üzerinde, ekonomik ve sosyo-psikolojik problemlere yol açar. Toplumun yaşlanması, uzun süreli işsizlik, tek ebeveynli aileler ve uzun süreli ve hastalıklara yönelik ödeme/destekler, devletlerin sosyal güvenlik sistemi üzerinde baskın oluşturmakta ve üretim faktörlerinden insan emeğinden etkin olarak faydalanılamamasına neden olmaktadır (Waddell & Burton, 2006: 1-2; Bailey, 2017: 166-175).

Emek piyasasındaki esnek çalışma şekilleri, ücretlerin düşmesi başta mavi yakalılar olmak üzere çalışanları yoksullaştırmış, küreselleşme sürecinde dayatılan tüketim olgusu psikolojik ihtiyaçların artmasına yol açmıştır. Artan psikolojik ihtiyaçlar ve düşen gelir insanlarda/çalışanlarda ihtiyaç-gelir-tüketim dengesini bozmuştur (Ofloğlu ve Balcı, 2016: 69).

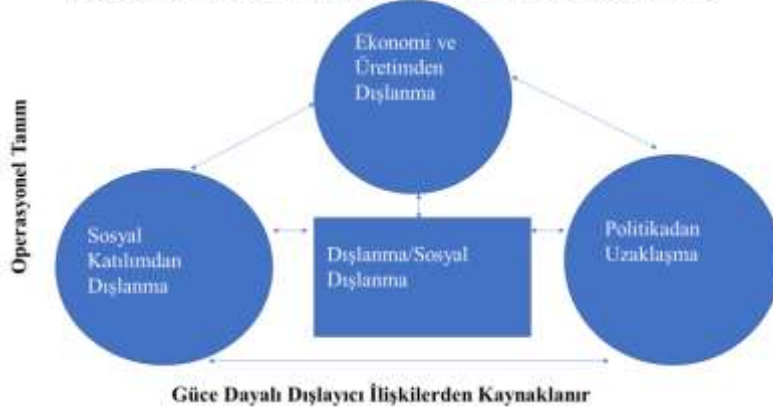
4.5.Sosyal Dışlanma Etki Alanları

Yoksulluk ve sosyal dışlanma birbirlerinden neden olan etkenler açısından farklılık gösterir. Yoksulluk tek boyutludur; gelir veya materyal yoksunluğunu içerir. Sosyal dışlanma ise; vatandaşlık haklarından mahrumiyet, gelir ve ücretlerin alınamaması, eğitim imkânlarında yoksunluk, konut yoksunluğu, sağlık imkânlarından yeterince faydalanamama, devlet desteklerinden yeterince istifade edememe gibi çok boyutludur (Silver, 1994: 542-550).

Sosyal dışlanmanın kişiler üzerindeki etkileri, iki grup altında değerlendirilebilir. Bireysel istek ve iradeleri ile hareket eden madde bağımlıları ve suçlular “düzen bozanlar” grubunda yer alırken, kısıtlılıklardan dolayı standart dışı davranışlar sergileyenler “norma uygun davranmayanlar” grubuna girerler. Norma uymama durumu kişilerin kendi irade ve isteklerinin dışında gelişen şartları ifade eder (Bauman, 1999: 120-131. Akt. Koçancı, 2019: 94).

Şekil 1. Sosyal Dışlanma Döngüsü

Sosyal Dışlanma: Bireyleri veya grupları sosyal ve ekonomik faaliyetlere katılımı engelleyen ve siyasi hayat/hakları savunmaktan alıkoyan bir süreç ve durum.

Kaynak: Frota, 2007: 9.

Şekil 1.de gösterilen Sosyal Dışlanma döngüsü'nde, **ekonomi ve üretimden dışlanma;** işgücü piyasaları, arazi ve araçlar gibi geniş bir yelpazedeki kaynaklara kısıtlı erişimi açıklar. **Sosyal katılımdan dışlanma** başlığı; hizmetler ve kolaylıklar, altyapı, tüketim, sosyal güvenlik, kamu, sosyal uyum ve ilişkilerde kısıtlı olma halini ifade eder. **Politikadan uzaklaşma;** vatandaşlık hakları ve sorumlulukları, organizasyon, danışma ve karar alma mekanizmalarına kısıtlı erişimi açıklamaktadır (Frota, 2007: 8-10).

4.6.Sosyal Dışlanmanın Boyutları

Sosyal dışlanma genellikle çalışma piyasasına katılım ve sosyal güvenlik pencerelerinden bakıldığında; kısıtlı çalışma koşulları, ekonomik, kültürel ve politik faaliyetlere düşük seviyede katılımı ifade eden çok boyutlu, karmaşık ve dinamik bir kavram olarak tanımlanmaktadır (Silver, 1995: 58-80). Sosyal yaşantıda, gelir düşüklüğü, ev ve yaşama şartlarının gittikçe kötüleşmesi, kişilerin sosyal ilişkilerini daha da kötüleştirmekte, politik yaşama katılımını azaltmakta ve sosyo-psikolojik sorunların artmasına neden olmaktadır. Özellikle uzun dönem işsizlik sosyal dışlanmanın çekirdeğini oluşturmaktadır (Böhnke, 2001: 5-6).

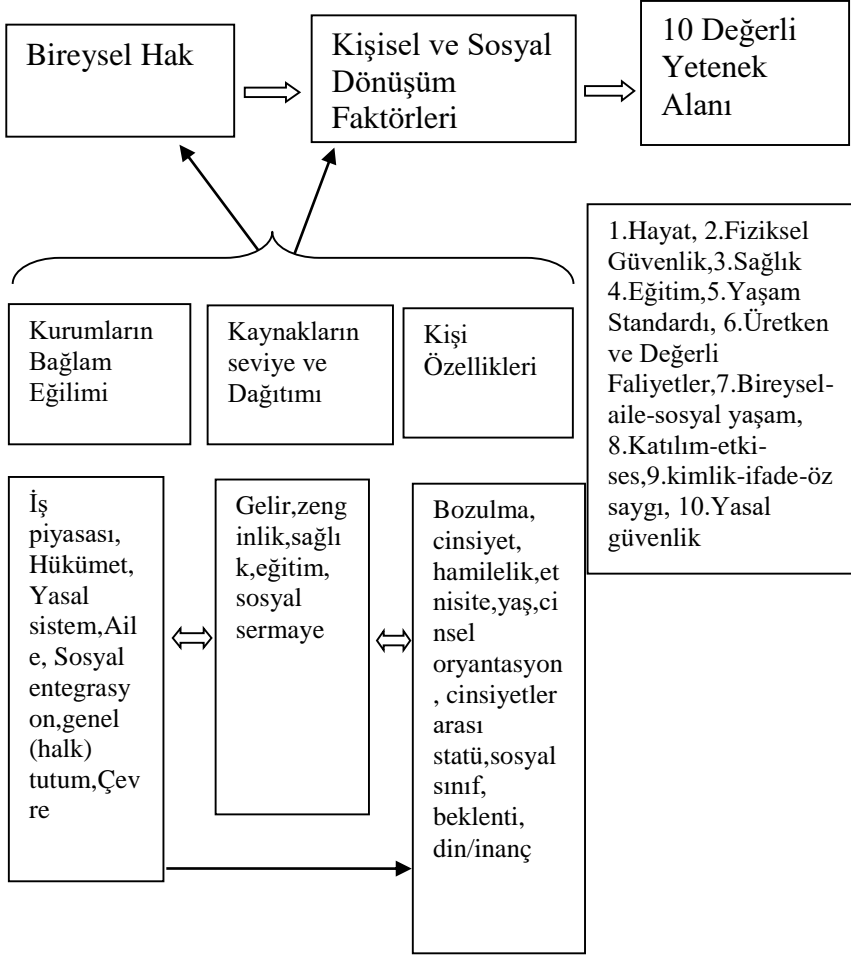
Sosyal dışlanma alan yazında birbirlerinin yerine veya birlikte kullanılsa da bazı kavramsal farklılıklara sahiptirler. Boyutları açısından bakıldığında ülkelere göre değişen içeriklere/önceliklere sahiptir. Almanya'da çalışma piyasası, İngiltere'de liberal politikalar ve Fransa'da sosyal hayata/topluma katılımı/entegrasyonu anlatır. 1960'larda Fransa'da kullanılmaya başlayan, 1970'lerde Avrupa genelinde kullanılmaya başlanılan kavram, ancak 1980'lerde Avrupa Birliği müfredatında yer almaya başlamıştır (Böhnke, 2001: 6-7). Sosyal dışlanma Avrupa Birliği perspektifinde; sosyal politika, eğitim ve öğretim faaliyetlerine düşük seviyede katılım, sosyal güvenlik yoksunluğu, entegrasyon ve sosyal katılımdan uzaklaşma gibi boyutları içerirken, çalışma piyasası performansı ve maddi kaynaklar baskın kategorileri oluşturmaktadır (Friedrichs ve Jagodziski, 1999: 10-42).

Yoksulluk kavramı, çok çeşitli bakış açıları ile yoğun olarak araştırılmasına karşın çalışan yoksulluğu, nesnel (objektif) parasal/maddi yoksunluk (hanehalkı geliri-tüketimi, maddi varlıklar) ile tanımlanmıştır. Çalışan yoksulluğunun aynı zamanda öznel (sübjektif) boyutları da mevcuttur. Nesnel yoksulluk, öznel yoksulluğun sonucu olabilir ve daha ötesine gider. Hane halkının güncel durumlarının ötesinde gelecek ile ilgili ekonomik kaygı, genel

iyilik hali ve tüketim alışkanlıklarını tehdit eder (Filandri, Pasqua & Struffolina, 2019: 781-803). Kişilerin nesnel yoksulluk yargısında hanehalkı fertlerinin sahip oldukları iş ve işin niteliği (tam zamanlı, uzun erimli ve güvenceli) diğer hanehalkı üyelerinin iş durumları, bulunulan sosyal çevre ve yaşam standartları nesnel yoksulluk algısı üzerinde etkili olmaktadır (Bernard, Praag, Carbonell, 2008: 135-154).

Sosyal dışlanma boyut ve parametreleri bir araya getirildiğinde analitik inceleme kolaylığı açısından temel insan hakları kriterleri düzleminde ölçüm esasları belirlenmiştir. Aşağıdaki şekilde yetenek ölçüm çerçevesi ile sosyal dışlanma ölçüm kriterleri belirtilmiştir.

Şekil 2. Yetenek Ölçüm Çerçevesi

Kaynak: Burchardt ve Vizard, 2007, Akt. Mathieson vd., 2008: 42.

Şekil 2' de sosyal dışlanma parametreleri; bireysel haklar, kişisel ve sosyal dönüşüm faktörleri ve değerli yetenek alanları, insan haklarından türetilmiş temel haklar düzleminde kavramlaştırılmıştır. Yoksulluğun ölçülmesinde kullanılabilecek kriterler (kurumsal bağlam, kaynakların seviye ve dağıtım prosedürleri ve kişisel özellikler) ve sosyal dışlanmada görülen eşitsiz uygulamalar, yoksul/çalışan yoksul kavramının çok yönlü izdüşümlerini oluşturmaktadır (Mathieson vd., 2008: 39-43).

5. Sonuç ve Değerlendirme

Çalışan yoksullukla mücadelede, çalışanlara geçimlerini sağlayabilecek ölçüde gelir/ücret ödemelerinin yapılması yeni iş imkânlarının arttırılması, kaliteli işlere odaklanması gerektiği savunulmaktadır (Wicks-Lim, 2012: 23-25).

Hükümetlerin ve/veya toplumların sosyal dışlanma olgusuna yaklaşımları onu iyileştirebileceği gibi daha da kötüleşmesine neden olabilir. Ön yargıların giderilmesi, adil ve eşitlikçi yaklaşım, sosyal uyumu kolaylaştıracak yasal düzenlemeler bireylerin özellikle dezavantajlı grupların (kadın, çocuk, yaşlı, göçmen, düşük gelirli çalışanlar, evsizler, farklı ırk/renk/etnik yapı, yoksullar vb.) entegrasyonunu kolaylaştıracaktır (DFID, 2005: 8-13).

Çalışan yoksulluğu mikro ve makro düzeylerdeki yaklaşımlarla açıklanmaktadır. Mikro düzlemde; fertlerin kişisel (yaş, cinsiyet, eğitim ve istihdam biçimleri) ve hanehalkı özellikleri (hanedeki çalışan sayısı, çocuk sayısı, aktif olmayan birey sayısı, sosyal yarar ve transferler) dikkate alınır. Makro düzlemde çalışan yoksulluğu; ekonomik büyüme politikaları, işgücü piyasası ve sosyal refah politikaları temel değişkenlerdir. Refah devleti politikaları, işsizlik, hastalık, analık, yaşlılık, malullük ve ölüm gibi gelir kaybı ve gider artışı risklerine karşı destekleri içerir. (Erdoğan ve Kutlu, 2014: 70-73).

Çalışan yoksulluğu, genel yoksulluk sorunları ile paralellik gösterdiğinden, mücadele yöntemleri de genel politikaların bir parçası kapsamında yürütülmektedir. Genel uygulamalar çerçevesinde düşük gelir/ücretlilere yönelik sigorta prim indirimleri, vergi indirimleri, gelir arttırıcı politikalar (asgari ücret, sosyal transferler), yerli ve göçmen gruplara yönelik girişimcilik teşvikleri, işi gelir getirici hale dönüştürme, sosyal mali yardımlar, işgücüne beceri/nitelik kazandırma, meslek edindirme ve işgücü arz ve talebini eşleştirme politikaları olarak özetlenebilir (European Commission, 2012: 160-163; Gazier & Zajdela: 3-10; Pearson & Scarpetta, 2000: 12-20).

Çalışmanın yoksulluğu önlemede etkili olmasına karşın, yok etmede yetersiz kalmaktadır. Çalışanların iş güvenliklerinin sağlanması, yeni iş imkânları yaratılması, işe yönelik meslek eğitimleri, adaletsiz işten çıkarmaların önüne geçilmesi, covid-19 krizinin iş kayıpları üzerindeki yıkıcı etkileri, iş/ekonomik piyasa ve çalışan hakları arasında dengenin gözetilmesi OECD üyesi ülkelerin politikaları arasında yer almaktadır (OECD, Employment Outlook, 2020).

Çalışma sonucunda elde verilerden hareketle en önemli tespit; çalışan yoksulluğu ve sosyal dışlanma olgusunun toplum hayatının hemen hemen her kesimini ilgilendirmesi nedeniyle, toplum bütünlüğünden kopuşun kendi haline terk edilemeyeceğidir. Çalışan yoksulluğu ve sosyal dışlanmanın aynı zamanda sosyo-kültürel, güvenlik ve gelecek ile ilgili durum olduğu anlaşılmaktadır. Devletlerin yoksulluk, çalışan yoksulluğu ve sosyal dışlanma ile ilgili olarak, sosyal, ekonomik, kültürel, sağlık ve eğitim alanlarında sosyal içermeyi ve entegrasyonu sağlayacak politikalar üretmesi toplumsal gelecek açısından faydalı olacaktır.

Kaynakça

4447 Sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu, (1999). Erişim 15 Mayıs 2021,
<https://kms.kaysis.gov.tr/Home/kurum/24304011>.

5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu (2006).Erişim 15 Mayıs 2021, <https://kms.kaysis.gov.tr/Home/kurum/24304011>.

Atkinson, R., Swanstrom, T. (2012). Poverty and Social Exclusion, Erişim 16 Mayıs 2021.pp.333-349. See discussions, stats, and author profiles for this publication at:<https://www.researchgate.net/publication/28976004>.

Bailey, N. (2017). İstihdam, yoksulluk ve sosyal dışlanma, Bramley, G.ve Bailey, N. (eds) İngiltere'de yoksulluk ve sosyal dışlanma: hacim 2- dezavantaj boyutları, Bristol: Politika Basını, pp.159-178.

Bauman, Z. (1999). Çalışma, Tüketim ve Yeni Yoksullar, (Çev.) ÜmitÖktem, İstanbul: Sarmal Yayınları.

Bernard M. S. van Praag, Ferrer-i-Carbonell, A. (2008). A Multidimensional Approach to Subjective Poverty, SpringerLink, Erişim: 9 Haziran 2021. https://link.springer.com/chapter/10.1057/9780230582354_8.

Blagoycheva, H. (2016). Employment and the "Working Poor"Phenomenon in the EU, International Journal of Economics and Business Administration Volume IV, Issue 3, pp. 3- 18.

Böhnke, P. (2001). Nothing Left to Lose? Poverty and Social Exclusionin Comporison, ECONSTOR, WZB Discussion Paper No. FS III01-402, Berlin, Germany.

Budd, W.J. (2011). Çalışma Düşüncesi, (çev.) Fuat Man, İstanbul: AyrıntıYayınları.

Buğra, A. (2011). Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika,5. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Cooten, V. (1999). Social Exclusion and Flexibility of Labour. P. Littlewood (Ed.), Social Exclusion in Europe. Aldershot: Ashgate Publishing.

Çavuşoğlu, B. (2011). Türkiye’de Çalışan Yoksulluğu Genel Görünümü, Erişim: 6 Haziran 2021, <https://www.researchgate.net/publication/304234480>.

DFID (Department for International Development) (2005). Reducingpoverty by tackling social exclusion, A DFID policy paper.

Erdoğan, S., Kutlu, D. (2014). Dünyada ve Türkiye’de ÇalışanYoksulluğu: İşgücü Piyasası ve Sosyal Koruma Politikaları Bağlamında Bir Değerlendirme, Çalışma ve Toplum, 2014/2., ss.63-114.

Esping-Andersen, G. (1990). The three worlds of welfare capitalism. NewJersey: Princeton University Press.

Eurofound (2020). European Working Conditions Surveys (EWCS), Erişim: 6 Haziran 2021, <https://www.eurofound.europa.eu/surveys/european-working-conditions-surveys-ewcs>.

- European Commission (2012). Employment and Social Development in Europe 2011, Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- European Commission, Annual Sustainable Growth Strategy 2020, Erişim: 10 Haziran 2021. <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?qid=1578392227719&uri=CELEX%3A52019DC0650>.
- Filandri, M., Pasqua, S., Struffolina, E. (2019). Being Working Poor or Feeling Working Poor? The Role of Work Intensity and Job Stability for Subjective Poverty, SpringerLink, Search, Erişim. 8 Haziran 2021, <https://link.springer.com/article/10.1007/s11205-019-02174-0>.
- Friedrichs, J. and Jagodzinski, W. (1999). Theorien sozialer Integration, in: J. Friedrichs and W. Jagodzinski (eds) Soziale Integration. Opladen: Westdeutscher Verlag, pp.9-43.
- Frota, L. (2007). Addressing the Multi-Dimensional Factors of Social Exclusion, STEP Programme, ILO Social Security Department, Turin, 27 November .
- Gammarano, R. (2019). The working poor or how a job is no guarantee of decent living conditions, ILOSTAT, April 2019.
- Gazier, B., Zajdela, H. (2006). Making work pay: from justifications to implementations, Erişim. 8 Haziran 2021. <https://www.researchgate.net/publication/5082478>.
- Gerşil, G.S. (2016). Çalışma Hayatında Yaşanan Dönüşüm ve Çalışan Yoksulluğu, International Conference on Eurasian Economics, Session 3C: Kalkınma III, Erişim: 10 Haziran 2021, <https://www.avekon.org/papers/1777.pdf>.
- Gleicher, D., Stevans, L.K. (2005). A Comprehensive Profile of the Working Poor, See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/4915408>
- Gorz, A. (1997). Yaşadığımız Sefalet, (Çev.) Nilgün Tunalı, 2. Baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gündoğan, N., Biçerli, M.K., Aydın, U (2005). The working poor: a comparative analysis, Erişim: 2 Haziran 2021, <https://www.researchgate.net/publication/24114265>
- Illich, I. (2010). İşsizlik Hakkı, (Çec.) Deniz Keskin, 1. Baskı, İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Jarosz, B., Mather, M. (2018). Low-Income Working Families: Rising Inequality Despite Economic Recovery, The Working Poor Project, www.workingpoorfamilies.org | (301) 657-1480.
- Kesgin, B. (2011). Çalışma Yaşamında Değişen Yoksulluk: Çalışan Yoksullar, İş Ahlak Dergisi, Mayıs, Cilt. 4, Sayı.7, ss.65-75.
- Kesici, M.A. (2013). Emek Piyasaları, 1. Baskı, Ankara: Dipnot Yayınları.

- Keyder, Ç. ve Buğra, A. (2003) Yeni yoksulluk ve Türkiye'nin değişen Refah Rejimi, Ankara: UNDP.
- Koçancı, M. (2019). Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma mАçısından Yoksul Konutları, 1. Baskı, Bursa: Dora Yayınları.
- Koray, M. (2012). Sosyal Politika,4. Baskı, Ankara: İmge Yayınları.
- Majid, N. (2001). The working poor in developing countries, International Labour Review, Vol. 140 (2001), No. 3. pp. 272-292.
- Mark Pearson, M., Scarpetta, S. (2000). An overview: What do we know about policies to make work pay? Erişim. 8 Haziran 2021. <https://www.researchgate.net/publication/245365362>.
- Marx, K. (1978). Kapital, 1. Cilt, (çev. Alaattin Bilgi), Ankara: Sol Yayınları
- Mathieson, J., Popay, P., Enoch, E., Escorel, S., Hernandez, M., Johnston,H. and Rispel, L. (2008). Social Exclusion Meaning, measurement and experience and links to health inequalities A review of literatüre, WHO Social Exclusion Knowledge Network Background Paper 1,Eylül 2008.
- Muddiman, D. (2000). Theories of social exclusion and the public library,Erişim. 11 Haziran 2021, <https://www.semanticscholar.org/paper/Theories-of-social-exclusion-and-the-public-library-Muddiman/36f1a2fd3c46bdc45dc05bc1459bc5c54012dd21>.
- OECD Employment Outlook 2020, Worker Security and the COVID-19 Crisis, Erişim: 11 Haziran 2021. https://www.oecd-ilibrary.org/employment/oecd-employment-outlook_19991266.
- Ofluoğlu, G., Balcı, A.İ. (2016). Küreselleşme, Bilgi ve Toplum,HAK-İŞ, Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, Cilt:5, Sayı:11, 2016/1.
- Ören, K.,Eser, B.,Akman,E. (Ed.). (2012). Sosyal Sorumluluk, Ankara: Sözkese Matbaacılık.
- Pena, R.C., Latta, M. (2004). Working poor in the European Union,European Foundation for the Improvement of Living andWorking Conditions (Eurofound), Erişim. 12 Haziran 2021, <http://publications.europa.eu/resource/cellar/e5307f43>
- Room, G. (1995). Poverty and Social Exclusion: The New European Agenda for Policy and Research,in G. Room (eds) Beyond theThreshold. The Measurement and Analysis of Social Exclusion.Bristol: Policy Press, pp.1-9.
- Seçer, B. (2007), Amerika Birleşik Devletleri'nde Çalışan Yoksullara Yönelik Sosyal Refah Politikaları, Kamu-İş; C: 9, S: 2/2007,ss.137-163.
- Silver, H. (1994). Social Exclusion and social Soldarity: ThreeParadigms, International Labour Review, Vol.133., pp. 531-578.

- Silver, H. (1994). Social Exclusion and Social Solidarity: Three Paradigms, *International Labour Review*, Vol.133, 1994/5-6.
- Silver, H. (1995). Reconceptualizing social disadvantage: Three paradigms of social exclusion, in G.Rodgers, Ch. Gore and J. B.Figueiredo (eds) *Social Exclusion: Rhetoric, Reality, Responses*. Genf: International Labour Organization, pp.57-80.
- Smith, A. (1776). *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, (Çev.) Yunus, A. ve Bakırcı, M. (2020) *Ulusların Zenginliği*, 1 Baskı, Cilt-1, Isık Yayınları.
- Şahin, T. (2009). Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk İlişkisi, Erişim. 13 Haziran 2021, <https://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423938559.pdf>
- Talas, C. (1992). *Türkiye'nin Açıklamalı Sosyal Politika Tarihi*, 1. Baskı, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Tartanoğlu, Ş. (2010). *Sosyal Dışlanma: Küreselleşme Perspektifinden Bir Kavramsallaştırma Çabası*, Erişim. 2 Haziran 2021, <https://dergipark.org.tr/en/pub/iusoskon/issue/9546/119217>
- TÜİK (2019). *Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması-2019*, Erişim: 6 Haziran 2021, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Gelir-ve-Yasam-Kosullari-Arastirmasi-2019-33820>
- UNDP, 1997 *İnsani Gelişme Raporu*, Erişim. 10 Haziran 2021. <https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/national-hdrs/nhdr-1997/>
- Usherwood, B. (1996), *Rediscovering public library management*. London: Library Association Publishing, Erişim. 11 Haziran 2021, <https://catalogue.nla.gov.au/Record/2877316>.
- Waddell, G. Burton, A.K. (2006). *Is Work Good for Your Health and Well-being?* Ohrd, DWP-London: TSO:2006.
- Wicks-Lim, J. (2012). *The Working Poor, A Booming Demographic*, *New Labor Forum*, 21(3), Joseph S. Murpy Institute, Cuny.